

3. Galagan, T.I. (2014), "Ecological and economic basics of using resultive-by the lands of the steppe Dnieper", *Economics of agriculture*, no. 6, pp. 15-19.

4. Galagan, T.I. (2015), *Rekultyvatsiia porushenykh zemel ta ikh ekolooho-ekonomichna otsinka* [Revegetation of disturbed lands and their ecological and economic rating], monograph, Izd. Svidler A.L., Dnipropetrovsk, Ukraine, 310 p.

5. Kolbasin, A.A. (1972), *Rekultivatsiya zemel i nekotoryye voprosy ekonomiki* [Reclamation lands and some of the issues economy], Dnepropetrovsk, Ukraine, 209 p.

6. Masyuk, M.T. (1968), "Vegetation study, rocks and soils formed in the areas of public development in the Nikopol manganese ore bass Sein (materials to biological reclamation)", Thesis abstract of Cand. Sc. (biolog.), Dnepropetrovsk, Ukraine, 37 p.

7. Oleynik, V.Ya. (1984), "Methodological evaluation of rekultivace land", *Ecological-biological and socio-economic basis for cooperative rekultivace in the steppe Chernozem zone of the USSR*, vol. 10, pp. 155-164.

8. Uzbek, I.Kh. (1969), "Cultivation of some crops on the rocks open in the Nikopol manganese development area of the Dnieper-Petrine area", Thesis abstract of Cand. Sc. (agricultural), Odessa, Ukraine, 22 p.

Рецензент: д.е.н., професор Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету І.І. Вінченко

УДК 502.33:631.15

Малевич Н.Ю.,
аспірант*

Тернопільського національного економічного університету

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГАЛУЗІ ЕКОБЕЗПЕЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА

Malevych N.Yu.,
graduate student

Ternopil National Economic University

PECULIARITIES OF ASSESSMENT OF EFFECTIVE FUNCTIONING THE INDUSTRY OF ECO-SAFETY AGRICULTURE

Постановка проблеми. Спрямування аграрної політики на підтримку вітчизняного виробництва, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції та поліпшення добробуту населення є основою економічного розвитку та процвітання держави. Проте, інтенсивний розвиток аграрного виробництва негативно впливає на навколишнє природне середовище. Екологічна безпека сільськогосподарського виробництва останніми роками погіршилась настільки, що відтепер саме від її покращення залежатиме як економічний стан суб'єктів господарювання, так і рівень забезпечення населення якісним продовольством.

На сучасному етапі розвитку аграрного сектору економіки країни ступінь екологічної та продовольчої безпеки в значній мірі забезпечується використанням альтернативних екобезпечних технологій в галузі сільського господарства та визначається рівнем збереження природних ресурсів агросфери. До таких технологій можна віднести екологічно безпечне землеробство, яке успішно розвивається в багатьох країн світу. Проте, попри використання державою та суб'єктами господарювання певних стимулюючих механізмів, в Україні галузь екобезпечного землеробства й ринок екобезпечної сільськогосподарської продукції досі залишаються недостатньо розвинутими. Існуюча ситуація в цій сфері потребує дослідження методичних підходів щодо визначення конкретних показників, що відображають ефективність функціонування галузі екобезпечного землеробства з

метою розробки стимулюючих механізмів в напрямі подальшого розвитку екобезпечного сільськогосподарського виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості оцінки ефективності функціонування галузі екобезпечного землеробства висвітлені в працях багатьох вчених і практиків, зокрема: Шкуратова О.І., Денисенка С.М., Нікітіної З.В., Павленко О.В. Проте, на сучасному етапі залишається ще багато нерозв'язаних питань, пов'язаних з врахуванням екологічної складової, в системі оцінки ефективності виробництва екобезпечної сільськогосподарської продукції.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є наукове обґрунтування методичних підходів до оцінки ефективності функціонування галузі екобезпечного землеробства в Україні з врахуванням еколого-економічних чинників впливу.

Відповідно до поставленої мети були визначені наступні завдання:

– виявити чинники, які впливають на розвиток виробництва екобезпечної сільськогосподарської продукції в Україні;

– обґрунтувати основні принципи в системі оцінки еколого-економічної ефективності при виробництві екологічно чистої сільськогосподарської продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі соціально-економічного розвитку України особливо гостро стоїть проблема забезпечення ефективного та раціонального землекористування. Економічний розвиток регіонів України повинен бути спрямований на екологізацію всіх видів господарської діяльності з метою оздоровлення навколишнього середовища та громадянського суспільства.

У технологіях виробництва сільськогосподарської продукції останніми роками відбуваються значні зміни, суть яких полягає в біологізації землеробства, зменшенні ресурсомісткості виконання технологічних операцій, підвищенні екологічної безпеки.

Головними чинниками, які впливають на розвиток технологій виробництва сільськогосподарської продукції та формування технологічної політики в аграрному секторі є: ґрунтово-кліматичні умови; вимоги агротехніки вирощування сільськогосподарських культур щодо параметрів якості й термінів виконання технологічних операцій; вартість матеріально-технічних, енергетичних і трудових ресурсів; фінансово-економічний стан галузі; рівень матеріально-технічного та кадрового забезпечення [2; 7].

Тому, стабілізація екологічної ситуації в Україні вимагає розробки комплексу політичних, законодавчих, соціально-економічних, технологічних заходів з метою забезпечення виробництва екобезпечної аграрної продукції.

У сучасному розумінні термін «екобезпека» стосовно продукції сільського господарства включає наступні складові елементи:

– відсутність у продукції шкідливих, ненатуральних та інших речовин, які негативно впливають на людський організм;

– безпека використання сировинних ресурсів для людини і навколишнього природного середовища;

– мінімізація негативного впливу на навколишнє середовище на всіх етапах виробництва продукції; нешкідлива утилізація або переробка відходів [8].

У процесі розроблення механізмів стимулювання виробництва екобезпечної сільськогосподарської продукції варто виходити з того, що в ринкових умовах природоохоронна діяльність повинна бути економічно доцільною.

При цьому, збалансоване використання земель сільськогосподарського призначення має поєднувати в собі три складові: екологічну, економічну та соціальну:

• економічна складова полягає в збалансованому використанні обмежених ресурсів та застосуванні ресурсозберігаючих технологій для отримання максимального сукупного доходу;

• соціальна складова орієнтована на людський розвиток, збереження сталості суспільних систем;

• екологічна складова полягає у збереженні властивостей родючості ґрунту, як природного ресурсу, що визначається кількісними та якісними показниками раціонального використання земель сільськогосподарського призначення [4].

Для проведення оцінки ефективності екобезпечного землекористування необхідно враховувати також регіональний аспект і спеціалізацію окремих територій на певних виробництвах, особливо, що стосується використання земельних ресурсів в сільськогосподарській галузі.

Так, Тернопільська область є частиною Подільського агропромислового регіону, основою якого є земля як основний фактор виробництва. Тому оптимізація структури сільськогосподарського землекористування в регіоні повинно бути пріоритетним завданням в найближчій перспективі [8].

Загальний аналіз і оцінка ефективності землекористування свідчать, що сільськогосподарське виробництво як в Україні, загалом, так і в Тернопільській області, зокрема, зорієнтовано насамперед на досягнення максимальних економічних вигод без відповідних природоохоронних заходів, спрямованих на підвищення рівня родючості ґрунтів та покращення охорони земельних ресурсів.

Тому, земельні угіддя Тернопільщини, внаслідок нераціонального їх використання, зазнають таких негативних наслідків, як: ерозія, окислення ґрунтів, їх радіоактивне забруднення тощо. При цьому, розвиток подальшої деградації земельних угідь призведе в майбутньому до втрати основного ресурсу даного регіону – родючого ґрунту [1; 5].

Таким чином, в області виділено три регіони, які потребують першочергового впровадження окремих ґрунтозахисних заходів:

- північно-західний з підвищеною часткою еродованих земель (більше 50%) в кожному районі. Охоплює такі адміністративні райони: Шумський (58%), Зборівський (61%), Бережанський (57%), Лановецький (56%), Кременецький (50%).

- південний з найвищими показниками кислих (вище 60%), оглеєних (12-19%) та радіоактивно забруднених ґрунтів (більше 39%). До даної групи віднесені три райони: Бучацький, Заліщицький та Борщівський. В шарі їх орних земель виявлено радіоактивні залишки стронцію – 90 та цезію – 137 (в Бучацькому – 42,3 %; Заліщицькому – 69,5%; Борщівському – 38,5%.

1) центрально-східний, куди входять райони з високою часткою ріллі більше 85% в земельному фонді (Теребовлянський, Чортківський та Гусятинський район).

Окремо можна виділити Монастирський район з високою еродованістю, а також ті, які входять до певного стратегічного регіону, але в них присутні й інші несприятливі явища для земельних ресурсів. Наприклад, Лановецький, Шумський та Збаразький входять до регіону з надвисокою часткою еродованості ґрунтів, проте в них і високий відсоток ріллі [1; 10].

Таким чином, зниження загальної культури землеробства призвело до виснажливого характеру використання землі, розвитку ерозійних процесів, погіршення якісного стану сільськогосподарських угідь, негативних наслідків розвитку агропродовольчої сфери [3].

Отже, на даний час актуальним завданням на рівні регіону і держави залишається дотримання принципів екологічної безпеки при виробництві продуктів харчування, яка позитивно впливатиме на рівень життя населення, соціальну активність людини, демографічний аспект її існування.

Нами встановлено, що дотримання принципів екологічної безпеки включає наступні заходи:

- забезпечення належних умов праці людини;
- підвищення еколого-економічної ефективності при використанні технологій сільськогосподарського виробництва;
- уникнення руйнівного впливу на навколишнє середовище в процесі виробництва сільськогосподарської продукції.

Як показує світовий досвід, привабливим створення екологічно чистих виробництв у рамках конкретних підприємств робить принцип прибутковості (вигідності). Коротко він формулюється наступним чином: «запобігання забрудненню – вигідно».

Тому перетворення виробництв у екологічно чисті, розроблення нових технологій мають бути спрямовані на те, щоб досягти мінімальних витрат ресурсів при мінімальній шкідливій дії на довкілля [6].

Проте, соціальні, моральні, екологічні наслідки шкоди, які заподіяні внаслідок господарської діяльності навколишньому середовищу не піддаються кількісному вираженню і не можуть визначатись лише в економічній оцінці. Тому доцільно застосовувати оцінку еколого-економічної ефективності виробництва, яка характеризується тим, що безпосередньо до економічного ефекту додається прогнозований тривалий ефект, який враховує економічні наслідки від зміни довкілля в найближчому майбутньому [5; 9].

Таким чином, еколого-економічна оцінка виробництва продукції сільського господарства повинна включати п'ять груп показників, що можуть слугувати для оцінювання еколого-економічного рівня ефективності виробництва у сільськогосподарській галузі:

- еколого-економічний рівень використання виробничих і невиробничих ресурсів (основних виробничих засобів, оборотних коштів, кормів, добрив, хімічних препаратів тощо);
- еколого-економічний рівень продукції, виражений у вартісному та натуральному вимірі (вплив екологічного чинника на собівартість та обсяг виробництва, прибуток і рентабельність; відповідність сільськогосподарської продукції екологічним стандартам, її конкурентоспроможність);
- еколого-економічний рівень впливу виробництва на довкілля і окупність природоохоронних витрат (збитковість окремих видів продукції; економічна ефективність природоохоронної та основної діяльності);
- організаційно-технічний рівень природоохоронної діяльності землекористувача (безпека техніки і технології виробництва сільськогосподарської продукції; оснащеність природоохоронними й ресурсозберігаючими фондами; організаційно-управлінський рівень природоохоронної діяльності);
- рівень фінансової забезпеченості природоохоронної діяльності та екологічної платоспроможності землекористувача (фінансова забезпеченість екологічних програм, рівень освоєння інвестицій, заборгованість з екологічних зборів і платежів) [5; 6; 11].

При оцінці еколого-економічної ефективності виробництва екологічно безпечної аграрної продукції обов'язково враховуються всі соціальні, екологічні та економічні ефекти в різних сферах аграрного виробництва та суспільного життя і визначається доцільність впровадження екологічно безпечного землекористування (рис. 1).

Рис. 1. Основні показники в системі оцінки еколого-економічної ефективності виробництва екологічно безпечної аграрної продукції

Джерело: розроблено автором на основі [5; 6; 11]

При цьому, для оцінки еколого-економічної ефективності екобезпечного сільськогосподарського землекористування розраховують показники еколого-економічного впливу, а також ефективності поточних витрат і капіталовкладень. Здебільшого, науковці вважають витратами кошти, спрямовані на природоохоронні заходи, а під результатами розуміють економію коштів, передбачених для ліквідації наслідків зміни екологічних параметрів середовища [2]. В даному випадку, екологічний вплив – це грошова оцінка зміни екологічних параметрів, що відбуваються під впливом виробництва. Він може бути як позитивним (ефект), так і негативним (збитки) [6; 7]. Визначення економічного збитку полягає в порівнянні витрат і результатів господарської діяльності.

Таким чином, еколого-економічний ефект – це вартісний приріст вигод у результаті реалізації природоохоронних заходів.

Основними екологічними ефектами від ведення екобезпечного землеробства можна виділити наступні елементи:

- захист і забезпечення відтворення ґрунтів;
- збереження екології навколишнього середовища через відсутність шкідливих викидів та випаровувань;
- виробництво високоякісних, екологічно чистих продуктів.

Важливими соціально-економічними ефектами є:

- збільшення обсягів виробництва валової екобезпечної сільськогосподарської продукції, що сприятиме зростанню кількості робочих місць;
- поява у споживача вибору між звичайною та екологічно безпечною продукцією сільськогосподарського виробництва;

- поліпшення якості харчування й екології навколишнього середовища, які сприятимуть збереженню життя та здоров'я населення;
- підвищення рейтингу України серед європейських країн, що сприятиме зростанню її інвестиційної привабливості [12].

Таким чином, з метою дослідження еколого-економічної ефективності екобезпечного землеробства необхідно брати до уваги сукупну економічну результативність процесу виробництва сільськогосподарської продукції з урахуванням витрат, пов'язаних з ліквідацією або попередженням забруднення і руйнування довкілля, а також втрат сільськогосподарської продукції, пов'язаної з погіршенням екологічної ситуації.

Висновки з проведеного дослідження. Враховуючи результати проведеного дослідження, слід зазначити, що ефект від виробництва та споживання екобезпечної сільськогосподарської продукції має багато позитивних форм вираження – поліпшення якості навколишнього середовища, отримання більшого обсягу прибутку за рахунок підвищення цін на більш якісну та безпечну сільськогосподарську продукцію, збільшення тривалості життя населення, зростання економічного й соціального рівня розвитку регіонів.

Таким чином, виробництво і споживання екобезпечних продовольчих товарів призводить до досягнення не тільки економічних ефектів, а й соціальних: зниження захворюваності населення, зростання тривалості життя, зниження рівня дитячої смертності. Держава і підприємство виграють, з одного боку, на зменшенні виплат з фондів соціального забезпечення, на зниженні витрат на утримання лікарень, поліклінік та інших лікувальних установ, а з іншого – на зростанні продуктивності й інтенсивності праці за рахунок зниження рівня захворюваності, підвищення ділової активності та працездатності.

Отже, шляхом обґрунтування параметрів оцінки еколого-економічної ефективності екобезпечного землеробства та розвитку галузі екобезпечного аграрного виробництва можна стати на перешкоді випуску і споживанню неекологічної сільськогосподарської продукції і сприяти оздоровленню навколишнього середовища та збереженню екологічно чистих сільських територій.

Література

1. Гордієнко В.П. Визначення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення за багатокритеріальним підходом / В.П. Гордієнко // Економіка АПК. – № 21. – 2009. – С. 27–31.
2. Денисенко С.М. Система управління виробництвом екобезпечної сільськогосподарської продукції / С.М. Денисенко // Збалансоване природокористування. – 2014. – № 1. – С. 197–201.
3. Економіка довкілля і природних ресурсів : монографія / Ю.В. Дзядикевич, Б.О. Язлюк, Р.Б. Гевко та ін. – Тернопіль: Астон, 2016. – 392 с.
4. Запольський А.К. Екологізація харчових виробництв : Підручник для студентів вищих навчальних закладів / Анатолій Запольський, Анатолій Українець. – К. : Вища школа, 2005. – 428 с.
5. Моніторинг, шляхи покращення родючості та екологічної безпеки ґрунтів Тернопільської області : монографія / І.С. Броцак, Р.Б. Гевко, С.С. Никеруй, А.О. Вітровий, Б.І. Ориник, В.Ф. Скаржинський. – Тернопіль: Видавн.-поліграф. Центр "Економічна думка", 2013. – 160 с.
6. Никитина З.В. Организационно – экономический механизм экологизации сельскохозяйственного производства (теория, методология, практика) : диссертация ... доктора экономических наук : 08.00.05 / Никитина Зоя Валентиновна. – Москва. – 2010. – 308 с.
7. Павленко О.В. Экономический механизм повышения заинтересованности предприятий в производстве экологически безопасной продукции: дис...канд. экон. наук : 08.00.05 / Ольга Владимировна Павленко. – Ростов-на-Дону. – 2007. – 170 с.
8. Росоха В.В. Економічний потенціал землі та проблеми його визначення в ринкових умовах господарювання / В.В. Росоха // Економіка АПК. – 2009. – № 3. – С. 107-109
9. Ходаківська О.В. Екологізація сільськогосподарських земель: сучасний вимір та перспективи розвитку / О.В. Ходаківська // Економіка АПК. – 2011. – №10. – С. 23-30.
10. Царик Л.П. Еколого-географічний аналіз і оцінювання території: теорія та практика / Л.П. Царик. – Тернопіль: Навчальна книга – „Богдан”, 2006. – 256 с.
11. Шкуратов О.І. Напрями підвищення використання природно-ресурсного потенціалу аграрних підприємств / О.І. Шкуратов // Збалансоване природокористування. – 2014. – №1. – С. 74–78.
12. Язлюк Б.О. Теоретичні та прикладні аспекти економічної безпеки України / Б.О. Язлюк, Р.Б. Гевко, Ю.В. Дзядикевич // Інноваційна економіка. – 2015. – №4 (59). – С. 301-310.

References

1. Hordienko, V.P. (2009), "Determining the efficiency of the use of agricultural land by the multicriterial approach", *Economika APK*, no. 21, pp. 26-30.
2. Denysenko, S.M. (2014), "Production management system of ecologically pure agricultural products", *Zbalansovane pryrodokorystuvannia*, no. 1, pp. 197-201.
3. Dziadykevych, Yu.V., Yazliuk, B.O., Hevko, R.B et al. (2016), *Ekonomika dovkillia i pryrodnykh resursiv* [Economics of Environment and Natural Resources], monograph, Aston, Ternopil, Ukraine, 392 p.
4. Zapolskyi, A. and Ukrainets, A. (2005), *Ekolohizatsiia kharchovykh vyrobnytstv* [Ecologization of food productions], Vyscha shkola, Kyiv, Ukraine, 428 p.
5. Broshchak, I.S., Hevko, R.B, Nykerui, S.S., Vitrovyi, A.O., Orynyk, B.I. and Skarzhynskyi, V.F. (2013), *Monitorynh, shliakhy pokrashchennia rodiuchosti ta ekolohichnoi bezpeky gruntiv Ternopil'skoi oblasti: monohrafiia* [Monitoring, ways of improvement of soil fertility and environmental safety of Ternopil region: monograph], Ekonomichna dumka, Ternopil, Ukraine, 160 p.
6. Nikitina, Z.V. (2010), "Organizational and economical mechanism of agricultural production greening (theory, methodology, practice)", dissertation ... Doctors of Economics: 08.00.05, Moscow, Russia, 308 p.
7. Pavlenko, O.V. (2007), "Economical mechanism of enterprises interest increasing at pure agricultural production", dissertation ... Cand. Economic Sciences, Rostov-na-Donu, Russia, 170 p.
8. Rosokha, V.V. (2009), "Economical potential of land and its determination in market condition", *Economika APK*, no. 3, pp. 107-109.
9. Khodakivska, O.V. (2011), "Ecologization of agricultural land: modern measurement and development prospects", *Economika APK*, no. 10, pp. 23-30.
10. Tsaryk, L.P. (2006), *Ekoloho-geohrafichniy analiz i otsiniuvannia terytorii: teoriia ta praktyka* [Ecological and geographical analysis and territory evaluation: theory and practise], Navchalna knyha – „Bohdan”, Ternopil, Ukraine, 256 p.
11. Shkuratov, O.I. (2014), "The ways of increasing usage of natural resource potential of agricultural enterprises", *Zbalansovane pryrodokorystuvannia*, no. 1, pp. 74-78.
12. Yazliuk, B.O., Hevko, R.B. and Dziadykevych, Yu.V. (2015), "Theoretical and applied aspects of economic security of Ukraine", *Innovatsiina ekonomika*, no. 4 (59), pp. 301-310.

Рецензент: доктор технічних наук, професор Тернопільського
національного економічного університету Р.Б. Гевко